

Gurhanda agzalýan Zülkarneýn Aleksandr Makedonskimi?

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Gurhanda agzalýan Zülkarneýn Aleksandr Makedonskimi? KUR'AN'DA GEÇEN ZÜLKARNEYN BÜYÜK İSKENDER MİDİR?

Öncelikle Kehf Suresi'nin 83-101 ayetlerinde anlatılan Ye'cüc Me'cüc ve Zülkarneyn kıssasını aktaralım özetle:

Zülkarneyn iktidar, yani güç sahibi birisidir ve ihtiyaç duyduğu her şey kendisine verildiğine göre Allah'a inanan bir mümindir. Önce batı yönünde, güneşin deniz veya bataklık bir bölge (kara balçık) üzerinden battığı yere kadar bir sefer düzenliyor. Gittiği yerde cezalandırılması veya ıslah edilmesi gereken insan topluluklarıyla karşılaşılıyor. Sonra yönünü doğuya çevirip doğu yönünde bir sefer düzenliyor. Doğuda ulaştığı yer yeşilliği olmayan kurak bir bölge belki de bir çöl. Arkasından yönü, yani hangi tarafa gittiği belli olmamakla birlikte üçüncü bir sefer daha düzenliyor ve gittiği yerde bir kavim Ye'cüc ve Me'cüc denilen bozguncu bir kavimden şikayetçi olarak kendilerini onların şerrinden korumasını, Ye'cüc'le Me'cüc ile kendi aralarında bir set/engel yapmasını istiyorlar ve hatta bunun için kendisine bedel ödemeye hazır olduklarını söylüyorlar. Zülkarneyn ise herhangi bir bedel talep etmeksizin onların da emek ve malzeme yardımıyla iki dağın arasına demir ve bakır alaşımından (Tunç'tan) bir set yapıyor ve böylece Ye'cüc ve Me'cüc'ün geçişine engel olup, kendisinden yardım isteyen kavmi kurtarıyor! Ayetlerin devamında da Ye'cüc Me'cüc benzeri bozguncu kavimlerin cehennemle tecziye edileceğinden bahsedilmektedir.[1]

Ulemâ, Kehf Sûresi'nin 83-101 ayetlerinin nüzul/iniş sebebini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini sorgulayan Mekkeli Müşriklerin, bir heyet göndererek bu konuda Ehl-i Kitap olan Medineli Yahudi alimlerinden yardım istemeleri üzerine ve Yahudi alimlerinin, onlara "Muhammed'e, geçmiş zamanlarda

mağaraya sığınmış gençleri (Ashab-ı Kehf); dünyanın doğusunu ve batısını dolaşmış olan adamı (Zülkarneyn); rûhun ne olduğunu sorun; eğer bunları size bildirirse o bir peygamberdir, ona uyun; aksi takdirde bir falcıdır, ona istediğinizi yapabilirsiniz” demeleri üzerine, yani bir anlamda Müşriklerin, Yahudilerin verdiği kopya bilgilerle Peygamberi imtihana tabi tutmak istemeleri üzerine indirilmiştir şeklinde açıklıyorlar.[2]

Peki Kimdir Bu Zülkarneyn?

Kur'an ayetlerinden hareketle ve nüzul sebebi olarak gösterilen bilgileri doğru kabul ederek en azından Zülkarneyn'in yaşadığı zaman dilimi hakkında bir kanaatimiz oluşuyor. İlk başta, bu şahsiyet Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden önceki bir dönemde yaşamıştır. Peki ne kadar önce? Bu sorunun cevabını da nüzul sebebi olarak gösterilen hadiseden anlıyoruz. Zira bu şahsiyet, Yahudiler için de önemli bir şahsiyet ve bu önem, söz konusu ismin muhtemelen onların dini metinlerinde de geçmesinden ileri gelmektedir. Şu halde Zülkarneyn, en azından Tevrat'ı yeni baştan yazan ve böylece yazdıkları Yahudi dini literatürüne (TANAH) kaynaklık eden Rahip Ezra'nın, yani Kur'an'da ismi Üzeyr olarak geçen (Tevbe/30) ve tıpkı Zülkarneyn gibi peygamberliği şüpheli olan şahsın yaşadığı dönemden (M.Ö.4.-5. yüzyıl) de önce yaşamıştır. Belki de bu isim Tevrat'ın orijinal halinde de bulunmakta idi ki; bu durumda Zülkarneyn ismini, Hz. Musa'dan (M.Ö. 1393-1273) önceki tarihlere ya da en azından Musa'ya kadar götürebiliriz.

Cengiz Duman “Kur'an ve Tevrat Metinlerinde Zülkarneyn Anlatımları” başlıklı makalesinde, Kur'an'daki ismiyle “Zülkarneyn” şeklinde olmasa bile “Kur'an'ı Kerim'de geçen ‘karn’ boynuz kelimesi ile benzer kullanımlar Tevrat'ın, Daniel kitabının çeşitli bab'larında yer almaktadır.” diyor ve boynuzun, siyasi güç ve kudrete işaret eden bir mecaz olduğunu söylüyor. Şu ifadeler, makalesinde “Boynuz” ile ilgili anlatımların bulunduğu Tevrat ayetlerini ayet numaralarıyla

birlikte tek tek aktaran Cengiz Duman'a aittir "Tevrat'ta yer alan boynuz kelimeleri ile alakalı anlatımlarda boynuzun şekilsel anlatımından ziyade onun bir güç simgesi olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Tevrat metinlerindeki boynuz kelimesinin geçtiği yerlerde güç, üstünlük ve iktidar mücadelesi anlatımları bulunmaktadır..."[3]

"Ye'cüc Mecüc ve Zülkarneyn Üzerine" başlıklı bir önceki yazımızda ise Ankara Ü.İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr.Yasin Meral'in "Ye'cüc ve Mecüc Kelimelerinin Etimolojisine Dair" başlıklı bilimsel yazısında, "Yecüc ve Me'cüc, Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta Gog ve Magog isimlendirmeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Hezekiel Kitabı'nda yer alan anlatıma göre Gog ve Magog, ahir zamanda İsrailoğullarına saldıracak ve Tanrı'nın müdahalesiyle yok edilecektir..." dedikten sonra 7 nolu dipnotta Hezekiel hakkında şu bilgileri vermektedir: "Peygamber Hezekiel, yaklaşık MÖ 622 yılında Kudüs'te doğmuş ve MÖ 570 yılı civarında Babil'de sürgünde vefat etmiştir. Hezekiel, Nebukadnatsar'ın MÖ 597 yılında Kudüs'ü ilk kuşatması sırasında esir edilip Babil'e sürgün edilenler arasındadır."[4] şeklinde ifadeleri olduğunu zaten belirtmiştik. Bütün bu bilgiler de gösteriyor ki; Ye'cüc Me'cüc ve Zülkarneyn gibi Kur'an kıssaları, farklı isimler altında Tevrat'ta da geçmektedir.

Zülkarneyn'in, peygamber olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Yani onun Peygamber olduğu konusunda İslam Uleması arasında görüş birliği yoktur. Gelin görün ki; en azından bize göre; ayetlerde özellikleri ve başardığı işler anlatılan Zülkarneyn, Kur'an'da adı geçen pek çok peygamberden bile önemli işlerin altına imza atmış bir şahsiyettir ki; bu yönüyle ona peygamberdir diyen İslam alimleri de vardır[5].

Öte yandan müfessirler ve İslam tarihçileri, bu şahsiyetin, gerçekte kim olduğuna kafa yormuşlar ve bu meçhul şahsı, özellikle tarihin akışına yön veren ünlü bir şahsiyetle ilişkilendirmek için didinip durmuşlardır. "Meselâ onun, Aristo'nun öğrencisi Makedonya kralı İskender, Himyerli Ebû Karîb Şemmâr, Merzübân b. Merdübâ el-Yûnânî, Hermes, Zîyezen el-Himyerî, Yemen krallarından Sa'b b. Râyiş olduğu söylenmiş

ve daha başka isimler zikredilmiş, hatta bir melek olduğu dahi ileri sürülmüştür.”[6]

Bu tür görüşleri analize tabi tutan müfessirler ise mesela Zülkarneyn olabilecek şahısların arasında (birçok kaynakta adı zikredilmekle) biraz daha öne çıkan Makedonyalı Büyük İskender’e, “Zülkarneyn’in Makedonya Kralı İskender olduğu iddiası isabetli görülmemektedir. Zira milâttan üç yüz küsur sene öncesi gibi yakın bir tarihte yaşamış ve dünya tarihinin seyrini değiştirmiş olan bir liderin hayatının önemli olaylarının meçhul kalması ve yaptığı çok güçlü bir seddin nerede bulunduğu ve buna sebep olan Ye’cûc ve Me’cûc’ün hangi kavimden olduğunun bilinmemesi zayıf bir ihtimaldir. Onun Hz. İbrâhim zamanında yaşadığı yolundaki rivayet de bu tespiti desteklemektedir. Ayrıca Makedonyalı İskender’in mümin değil, bâtıl inançlara sahip bir kimse ve puta tapan bir milletin hükümdarı olduğu bilinmektedir. Halbuki ilgili âyetlerden anlaşıldığına göre Zülkarneyn mümin ve sâlih bir kuldu. Kısacası Zülkarneyn’in özellikleri Büyük İskender’e uymamaktadır. Kur’an’da söz konusu edilen Zülkarneyn’in gerek özellikleri gerekse fethettiği ülkeler dikkate alınarak onun M.Ö. 2200’lü yıllarda hüküm süren Akad kralı Naram-Sin olmasının güçlü bir ihtimal olduğu belirtilmektedir”[7] diyerek itiraz etmişlerdir.

Bize göre de Büyük İskender’in hayat hikayesine (M.Ö.356-323), kral olduğu dönemde (M.Ö.336-323) yaptığı icraatlara, yönetim şekline ve yapmış olduğu seferlere bakılırsa; Kur’an’da geçen Zülkarneyn’in Büyük İskender olamayacağı açıktır. Zira Büyük İskender, kan dökücü bir zorbadır aynı zamanda. Kral olduğunda yaptığı ilk icraat muhaliflerini öldürtmek olmuş, gittiği yerlerde de çok fazla kan dökmüş, bazı yerleşim yerlerini yakıp yıkmıştır. Tanrı tanımaz ve Paganist olduğu kuvvetle muhtemeldir! Hatta hakkında “Zeus’un oğlu” diyenler olabildiği gibi ilahlık iddiasında bulunduğunu söyleyenler de vardır.[8]

Üstelik Kur’an’ın bildirdiğinin aksine, ilk seferini, hatta bütün seferlerini doğu yönünde yapmıştır. Makedonya’dan çıkmış, önce Anadolu’ya, oradan güneye inip Suriye-Filistin üzerinden Mısır’a, oradan dönüp Anadolu, İran, Afganistan

üzerinden bugün Pakistan olarak bilinen topraklara kadar gitmiştir. Yani haritaya bakılırsa Hindistan'ın tamamını ele geçiremediği de görülmektedir. Fethettiği toprakların sınırlarında Adriyatik, Ege, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hind Okyanusu gibi irili ufaklı bir çok deniz bulunmaktadır.

Mealciler, Kehf Sûresi'nin, Zülkarneyn kıssasının anlatıldığı bölümünde bulunan 86. ayetinde geçen "Aynin Hamietin" tamlamasına, genelde "Kara Balçık", "Kara Çamur", "Kopkoyu Bulanık Bir Su", "Siyah Çamur" olarak tercüme etmektedirler. "Sıcak su kaynağı" olarak tercüme edenler de vardır![9]

Acaba bahsedilen bu "Kara Balçık" veya "Siyah Çamur", bir petrol bölgesi olabilir mi? Müfessirlerin "Zülkarneyn" olabileceklerini söyledikleri hemen bütün isimlerin bugün dünyanın en zengin petrol yataklarının bulunduğu coğrafyalarda hüküm sürdükleri bilinmektedir ki; buna Büyük İskender de dahildir. Ancak o, Kur'an ayetlerinin aksine ilk seferini batı yönünde değil, doğu yönünde yapmıştır.

İsterseniz gelin, İslam'dan önceki asırlarda çok büyük imparatorluklar kuran uluslara ve üzerinde imparatorluklar kurulan coğrafyalara şöyle bir bakalım:

1-İskit (Saka)İmparatorluğu: M.Ö. 8. ve M.S. 3. yüzyıllar arasında hüküm sürmüşlerdir. En geniş sınırları Merkezi Asya'da Aral Gölü'nün batısından ve güneyinden başlayarak Hazar Denizi'ni içine alacak biçimde Karadeniz'in kuzeyinden batısına ve Balkanlara kadar, ayrıca Kafkasya'yı da içine alacak biçimde geniş bir coğrafyada egemen olmuşlardır. Orta Asyalı olmakla ilk Türk devleti olarak kabul edilirler. Seferlerini doğudan batıya doğu yöneltmişlerdir.

2-Ahemeniş (Pers) İmparatorluğu: M.Ö. 550-330 yılları arasında sınırları zaman zaman Hindistan'dan Marmara ve Akdeniz'e kadar uzanacak biçimde 8.5 milyon km. kareye ulaşan bir imparatorluk kurmuşlardır.

3-Büyük Hun Devleti: M.Ö.220-45 yılları arasında hüküm süren Türk Devleti. Teomon tarafından kurulmuş, oğlu Mete (Oğuz Han)

tarafından en geniş sınırlarına ulaşmış, Çin'i yenilgiye uğratarak vergiye bağlamışlardır. Ye'cüc Me'cüc ve Zülkarneyn'in, Oğuz Han ve Çinlilerle ilişkilendirilmesine sebep olan Çin Seddi onların döneminde (M.Ö.214) ve onların saldırılarına karşı yapılmıştır. Devletin merkezi Orta Asya olmakla birlikte sınırları Büyük Okyanus'tan Hazar Denizine kadar uzanıyordu.

4-Batı (Avrupa) Hun Devleti: M.S. 374-496 yılları arasında, Hazar Denizi'nden başlayıp, Karadeniz, Baltık Denizi ve Atlas Okyanusu'na (Kuzey Denizi) kadar olan bölgede hüküm süren ve kavimler göçü yaratarak bugünkü Avrupa'nın oluşmasında etkili olan Türk Devleti. Devletin en ünlü hükümdarı Attila'dır ki; Kotoliklerin Merkezi Roma'yı ve Ortodoksların Merkezi İstanbul'u baskı altına almıştır. Devletin güneydoğu ucu, bugünkü İran, Irak, Doğu Anadolu ve tekmil Kafkasya'yı kapsıyordu. Akınları, doğudan batıya doğru bir seyir izlemiştir.

5-Sasani İmparatorluğu: M.S. 225-651 yılları arasında, sınırları zaman zaman bugünkü Pakistan'dan başlayıp Marmara Denizi'ne ve Mısır'a (Arap yarımadasının doğu ve güney kıyılarını da kapsayacak biçimde) kadar uzanacak ve 6.6 milyon km. kareye ulaşacak biçimde bir devlet kurmuşlardır.

6- 1. Göktürk İmparatorluğu: Göktürkler, Merkezi Asya'da güçlü bir imparatorluk kurmuşlardır ki; bu devlet M.S. 552-581 yıllarında 6 milyon km. karelik bir alana hükmediyorlardı.

7- Han Hanedanlığı: Merkezi Asya'dan Büyük Okyanus kıyılarına kadar uzanan coğrafyada M.Ö. 206-M.S 220 yılları arasında sınırları bazen 6.5 milyon km. kareye ulaşan güçlü bir devlet kurmuşlardır.

* * *

Diyanet'in "Kur'an Yolu" tefsirine, "Kur'an'da söz konusu edilen Zülkarneyn'in, gerek özellikleri gerekse fethettiği ülkeler dikkate alınarak onun M.Ö. 2200'lü yıllarda hüküm

süren Akad kralı Naram-Sin olmasının güçlü bir ihtimal olduğu belirtilmektedir” şeklinde geçen Naram Sin’in hangi özellikleri bizim ulemada “Zülkarneyn” olabileceği kanaati uyandırdı bilmiyoruz, ancak Naram Sin hakkında verilen şu bilgiler onları yalanlayacak gibi gözüküyor:

“(Naram Sin) M.Ö. 2254-2218 yılları arasında hüküm sürmüştür. Naram Sin Büyük Sargon’un torunuydu. Hükümdarlığı sırasında imparatorluk doruk noktasına ulaştı. Kendisi, Mezopotamya’da kendini ilah ilan eden ilk kişiydi. Kendisinden öncekiler gibi (Lugal-Anne-Mundu gibi) (o da kendisini) ‘Dört Köşenin Kralı’ ilan etmişti.”[10]

Görüldüğü üzere; ve tıpkı Büyük İskender gibi, Naram Sin de, Allah’a inanmayı ve onun emriyle hareket eden birisi olmayı bırakın, tam tersine kendisini Tanrı ilan eden birisidir! Dahası, Hz. İbrahim’in mücadele içinde olduğu Nemrut’un bu Naram Sin olduğunu iddia edenler de vardır ki; bunlara göre Bakara Suresi’nin 258. ayetinde bahsedilen kişi, işte bu Nemrut Naram Sin’dir. Ayette şöyle denilmektedir:

“Allah’ın kendisine mülk verdiği o kimseyi, görmedin mi? Ki o, İbrahim’le, Rabb’i konusunda mücadele ediyordu. İbrahim dediği zaman, ‘benim Rabb’im O ki, diriltir ve öldürür.’ (Nemrut) dedi ki: ‘Ben de diriltir ve öldürürüm.’ İbrahim dedi ki: ‘Muhakkak benim Rabb’im, Güneş’i, doğudan getiriyor, sen de onu, batıdan getir.’ (Bunun üzerine) o Hakk’ı örten şaşırdı. Muhakkak Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.”[11]

Anlaşılan, bizim bir kısım ulema, bu ayette geçen “Allah’ın kendisine mülk verdiği o kimseyi, görmedin mi?” ifadesiyle, Kehf Suresi’nin 83. ve 84. ayetlerinde geçen “Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: “Size onunla ilgili bir parça okuyacağım. Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik” ifadelerini yan yana getirerek böyle bir kanaate varmışlar. Oysa Hz. İbrahim’in mücadele içinde olduğu ve kendisini hak dine davet ettiği kişinin Naram Sin olduğunu iddia edenler

Bakara Suresi'nin 258. ayetinde bahsi geçen kişinin Naram Sin olduğundan bahisle, onun hakkında şöyle diyorlar: "Bu ayetin bize verdiği ipuçları şunlardır: Birincisi, aradığımız Nemrut oldukça büyük bir devletin kralıdır. İkincisi, çok açık bir şekilde 'tanrılık' iddiasında bulunmaktadır. Üçüncüsü, gök cisimlerine kutsiyet atfeden bir kraldır." [12]

Kur'an'da vasıfları ve başarıları tasvir edilen Zülkarneyn olabilecek ya da olduğu söylenen kişilerle ilgili olarak buraya kadar verilen bilgilerden benim çıkardığım netice, bu kişilerin hiçbirisinin Zülkarneyn ismi ile birebir örtüşmedikleridir ki; bunların en başında Büyük İskender ve Naram Sin gelmektedir!

Ki; Zülkarneyn'in önce batı, sonra doğu ve arkasından da istikameti belli edilmemekle birlikte Ye'cüc Me'cüc isimli bozguncu bir kavmin yaşadıkları bölgeye seferler düzenleyen ve bölgedeki insanları bu bozguncu kavmin şerrinden kurtaran kişiye, bizim Oğuz Han, Bumin Kağan ve hatta Attila bile daha çok benzemektedir. Mesela Attila'nın batı yönünde Avrupa içlerine doğru yaptığı seferlerin etkisiyle, Ostrogotlar, Vizigotlar, Alanlar, Germanler ve Saksonlar gibi henüz devletleşme sürecini tamamlayamamış çapulcu ve bozguncu kavimler batıya ve güneye doğru kaçarak Roma İmparatorluğu'nun dağılmasına ve bugünkü Avrupa'nın şekillenmesine giden yolu açmışlardır!

Dahası, Zülkarneyn, dönemin Yahudi alimleri tarafından da bilindiğine ve muhtemelen Yahudilere büyük bir hizmeti dokunmasından dolayı onların saygısını kazandığına göre; bu şahıs neden Ahemeniş, yani Pers Hükümdarı Büyük Kiros (Büyük Keyhüsrev, Büyük Kuroş) olmasın?! Zira Babillileri yenerek Yahudi sürgününe son veren ve onların tekrar Kudüs'e dönmelerinin yolunu açan kişidir Büyük Kiros! Yahudiler ve Tevrat, onun sayesinde yok olmaktan kurtulmuştur denilse yeridir. Özetle; Yahudileri bir çeşit Ye'cüc Me'cüc kavmi olan ve kralları kendilerini ilah ilan eden Babillilerin şerrinden kurtaran kişi Ahemeniş (Pers) hükümdarı Büyük Kiros'tur!

Elbette, biz Büyük Kiros'un da Kur'an'da vasıfları tasvir

edilen Zülkarneyn olduğu iddiasında değiliz. Sadece Zülkarneyn olmaya, bizim Tefsir kitaplarında adı geçen hükümdarlardan çok daha uygun olduğunu söylüyoruz. Elbette ulemanın Kehf Suresi’nin nüzul sebebi olarak gösterdiği olaylardan hareketle diyoruz bunu.

Son olarak diyelim ki; Zülkarneyn eğer bir peygamber değil de bir hükümdar ise, bu kişi, yukarıda isimleri geçen cihan devleti anlamındaki büyük devletlerden birisinin kralı ya da hükümdarı değil de, mesela sadece Orta Doğu ve Arap Yarımadasında hüküm süren küçük çaplı bir devletin hükümdarı da olabilir. Zira biz, kutsal kitaplarda kısıtlı şeilde yer alan bazı kıssaların, olayların ve kişilerin, o kitapların yorumcuları tarafından abartılarak anlatıldığına inananlardanız. Tıpkı Nuh Tufanı gibi. Çünkü biz, bazı araştırmacılarca başta Sümerler olmak üzere, birçok eski kavim efsanelerinde de geçtiği söylenen Nuh Tufanı’nın da küresel boyutta değil, bölgesel boyutta yaşandığına inananlardanız.

Kur’an’da Tufan sonrası Nuh’un gemisinin C di Dağı’na oturduğu söylenmektedir (Bk. H d-11/44). Bize göre, eğer söz konusu tufan, küresel boyutta yaşansaydı, gemi 2089 m. yüksekliğindeki C di’ye değil, çok daha yüksek bir dağa, mesela 8848 metre yüksekliğindeki Everest’e otururdu. Ya da küresel çapta değil de orta doğudan daha geniş bir alanda yaşansaydı, gider 5137 m. yüksekliğindeki Ağrı Dağı’na ya da 5895 m. yüksekliğindeki Kilimanjaro’ya vs. otururdu!

18.04.2020.

Ömer SAĞLAM,
Araştırmacı Yazar.

Dipnotlar:

[1] Diyanet’in <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2234/94-97-aye-t-tefsiri> internet adresinde bulunan “Kur’an Yolu” tefsirinde özetlenmiştir. Karşılaştırma için bkz. İlyas  z m, “Kehf S resi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/kehf-suresi>

[2]

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2223/83-ayet-tefsiri> &

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/18-kehf-suresi> .
Parantezler tarafımızca konulmuştur.ö.s.

[3]

Cengiz

Duman,

agm,

<https://www.haksozhaber.net/kuran-ve-tevrat-metinlerinde-zulka-rneyn-anlatimlari-12123yy.htm>

[4] <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/585284>.

Tanah, Tevrat ve Zebur'u da içeren Yahudi dininin kutsal kitabıdır. Üç bölümden oluşur; Tora(Tevrat), Neviim(Peygamberler), Ketuvim (kitaplar).

[5] Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 3 Sayfa: 576-578;

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/18-kehf-suresi>

[6] Aynı kaynak,

[7] Aynı kaynak.

[8] Tanrı tanımaz ve Paganist olduğu kuvvetle muhtemeldir.

[9]

<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=18&ayet=86>,

[10] <https://tr.wikipedia.org/wiki/Naram-Sin>

[11] Halil Bayraktar-Gökben Coşkun, "İbrahim Kavmi ve Nemrut(Naram Sin)" başlıklı makaleleri,
http://www.yaklasansaat.com/eski_kavimler/ibrahim/ibrahim.asp

[12] Halil Bayraktar-Gökben Coşkun, agm. Taryhy şahslar